

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ-ВОЇНА ЯК АРХЕТИПУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Середа Софія Русланівна, студентка IV курсу (групи ІБАСб-1-21-4.0д.) спеціальності 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Науковий керівник: Григоревська О.В., доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, професор кафедри інформаційних комунікацій Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

У статті досліджено репрезентацію образу жінки-воїна як (символу) архетипу національної ідентичності. Тенденцію розвитку образу розглянуто через призму історії, культури та сучасних воєнних конфліктів. Розкрито соціальний та психологічний вплив цього образу на суспільство і його значення для формування національної ідентичності.

Ключові слова: архетип, національна ідентичність, образ, жінка-воїн.

Образ жінки-воїна в літературі та масовій культурі є предметом вивчення історіографії, літературознавства, кінознавства, фольклористики та міфології. Архетипний образ жінки-воїна є одночасно прикладом норми, що існує у певній культурі, і стереотипом, який протистоїть звичайним уявленням про війну, насильство та агресію як про маскулінне явище. Адже вона, жінка-воїн, володіє такою ж силою, рішучістю та стійкістю, як і чоловіки. Жінкам-воїтелькам притаманна готовність боротися за свою справу, з невпинною наполегливістю, не покладаючи рук. Ця позиція непокори умовностям робить образ жінки-воїна потужним об'єктом дослідження в дискурсах про жіночу владу та гендерні ролі в суспільстві.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): дослідити репрезентацію образу жінки-воїна як символу національної ідентичності та значення цього образу для суспільства.

Національна ідентичність визначається об'єктивним ототожненням людини з національною спільнотою, що формується на тлі того спільного, що їх об'єднує: культури, мови, цінностей, політики та традицій. Оскільки головним фактором її ідентифікації є національна свідомість, символіка та архетипи національної ідентичності мають відповідати цінностям та ідеям більшості громадян країни.

У своїй праці «Національна ідентичність» провідний фахівець з питань виникнення й розвитку націй і націоналізму Ентоні Сміт визначає національну ідентичність багатовимірною за власною суттю.

Змінюючись та адаптуючись під впливом політичних, соціальних, економічних та історичних чинників, національна ідентичність піддається коригуванню з боку спільноти. Суспільство інтерпретує символи й архетипи

національної ідентичності, визначаючи такими нові суспільно вагомі речі чи видозмінюючи вже існуючі.

Образ жінки-воїна, як відокремлена концепція, є потужним та багатограним архетипом, який еволюціонував у різних культурах та історичних періодах. Він представляє жінку, яка вступає в бій, буквально чи метафорично, уособлюючи силу, мужність і стійкість. Цей образ кидає виклик традиційним гендерним ролям, представляючи жінку і як захисницю, і як активну учасницю бойових дій. Він підкреслює перетин гендеру, культури та ідентичності, демонструючи, як жінки орієнтуються у своїх ролях у суспільстві, стикаючись з викликами. Архетип жінки-воїна слугує потужним наративним засобом, що підкреслює розширення прав і можливостей та опір гнобленню. Здатність стояти пліч-о-пліч з воїнами-чоловіками, відчуваючи лише хоробрість, безстрашність і готовність йти назустріч небезпеці, роблячи це заради захисту свого народу, сім'ї чи ідеалів, характеризує внутрішню силу та сміливість образу. Образ жінки-воїна часто репрезентує патріотизм через самопожертву. Її готовність боротися за націю та її ідеї уособлює образ як ширший символ національних цінностей, культури та існування.

Історія кожного народу чи нації славиться широким арсеналом героїв, воїнів чи хоробрих лицарів, у той час як жінкам для того, щоб бути визнаними сильними й незалежними воїтельками не достатньо мати відповідний статус чи посаду. Частково це пояснюється статевим диморфізмом, анатомічними відмінностями, та все ж справжньою причиною не визнання вагомої ролі жінок-воїтельок у війнах є недостатня обізнаність людей, спричинена відсутністю адекватних доказів активної участі жінок у битвах й протистояннях. Жінкам завжди доводиться докладати удвічі, а то й втричі більше зусиль, щоб боротися та й просто існувати на рівні з чоловіками, коли все навколо формується патріархальним суспільством й ним же засуджуються, знецінюються та приховуються їхні дії та внесок. У згадках про жінок-воїтельок у різних культурах вони зазвичай втілюють унікальне поєднання сили, лідерства та хоробрості. Вони кидають виклик загальноприйнятим гендерним ролям, відображаючи боротьбу за часто яскраво виражені власні цінності та ідеали. Та саме через несприйняття такої ролі жінки патріархальним суспільством, їх радше описують, як вигаданих персонажок із міфів чи легенд, ніж як реальних та відважних героїнь.

Актуалізація та популяризація архетипу жінки-воїна у літературі впливає на формування культурного та соціального середовища. Образ відображає національні ідеї та цінності, а головне – стає критично важливим для подальшого розвитку справедливого, позбавленого гендерних стереотипів та упереджень, здорового суспільства. Розкрита на прикладах літератури давніших часів, тема жіночих образів досі знаходиться на етапі наукових пошуків, досліджень та класифікації сучасних літературознавців та філологів.

Перше визначення досліджуваному образу в українській науковій літературі дає Олена Шульга у дисертації «Типи жіночих образів в українській романістиці про козацтво: канони, модифікація, еволюція»: «Тип «жінка-воїн» – це образ національно свідомої жінки, для щастя якої замало родинного затишку,

для неї важливим є майбутнє рідного краю, його незалежність. Це горда й сильна жінка, яка знає ціну боротьбі, відчуває ментальну приналежність. Вона унікальна тим, що поєднує в собі жіночу приналежність і військові вміння» (Шульга, 2021). Шульга О. порушує питання подальшого розвитку й дослідження сутності архетипів жінок у літературі та наукових працях. Відчуття національної приналежності та беззаперечна готовність захищати країну є визначальними рисами архетипу «жінка-воїн», що робить образ національно-самоствердним та суспільно значущим.

Доцільність висвітлення образу у літературі обґрунтовує Тетяна Трофименко у статті «7 типів жіночих образів сучасної української літератури: у чому сила, сестро?» (Трофименко, 2017). Авторка дає детальну характеристику семи багатогранних образів: *жінка-жертва*; *жінка-берегиня роду*; *жінка-борчиня*; *феміністка в історичному антуражі*; *self-made стерва*; *тепла жінка до кави*; *жінка й АТО*. У статті Трофименко Т. аналізує жіночі образи, роблячи акцент на їхній значущості в українському культурному дискурсі.

Концепції нової особистості жінки в контексті вітчизняної і зарубіжної літератури, феномен гендерних стереотипів і зокрема його втілення у прозі українських авторів, а також особливості художнього втілення різних типів героїнь досліджує Софія Філоненко у низці наукових праць: «Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття» (Філоненко, 2006), «Новий тип героїні української жіночої прози 90-х років ХХ століття: проблема самореалізації жінки через творчість» (Філоненко, 2006), «Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр» (Філоненко, 2011), «Феномен жіночої прози в українській літературі» (Філоненко, 2008).

З початку ХХІ століття значно зросла кількість письменниць та поетес, які зараз продукують художню літературу про жінок, їхні права, роль у суспільстві та у військовій справі. Страшні та трагічні події Помаранчевої революції, Революції Гідності, анексії Криму та війни на сході України породили нові літературні теми, пов'язані з досвідом жінок у сучасних воєнних конфліктах. Тепер все частіше можна побачити книги про війну від жінок, в яких описано їхній сучасний та минулий військовий досвід та перебування на фронті, у підпіллі чи в окупації. Жінка в умовах сучасних військових конфліктів підкреслює зміну уявлень про силу та сміливість, що все більше визнається частиною ідентичності українського суспільства.

Архетип жінки-воїна розкривається у сучасній українській літературі через різноманітні твори, у центрі яких – сильні, незалежні жінки, які займають активну роль в обороні чи допомозі своїй країні. Цей архетип резонує в різних культурах та епохах, еволюціонуючи у відповідь на суспільні потреби, історичні події та зміни в гендерних ролях. Він відображає цінності, конфлікти та ідеали відповідних суспільств, впливаючи на культуру та цінності національної спільноти. Образ жінки-воїна відіграє ключову роль у формуванні та зміцненні національної ідентичності. У сучасному контексті запеклої російсько-української війни захист та допомога відважних й сміливих жінок впливають та стимулюють формування колективної пам'яті, національної ідеї та образу міцної, єдиної держави. Архетип жінки-воїна продукує як національну ідентичність,

так і ширший наратив про безстрашну боротьбу нації за виживання та суверенітет.

Дослідження та аналіз запропонованої теми у новітньому контексті є не лише науково актуальним, але й необхідним для формування національної згуртованості суспільства, розвитку динаміки та тенденцій формування гендерної рівності, а також переосмислення ролі жінок у військовій діяльності. Недостатня увага до розкриття цього питання потенційно загрожує знеціненням внеску жінок у боротьбу за національну ідею та гальмує процес стимулювання суспільства до набуття рівноправ'я. Розглядаючи роль жінки-воїна в сучасному військовому контексті, важливим є також звернути увагу на вплив героїні такого типу на соціокультурне середовище. Подальший науковий аналіз та дослідження теми ролі жінки у воєнному контексті має велике значення для суспільства та країни в цілому. Висвітлення та дослідження участі жінок у військовій справі через твори українських сучасників розширює уявлення про вагомість та впливовість жінок у суспільстві. Такий аналіз сприятиме не тільки зміцненню впевненості жінок у власних можливостях та розвитку толерантності та рівності у суспільному сприйнятті ролі гендерів, але й стимулюватиме подальші дослідження, ввівши досліджувану тему в науковий обіг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Трофименко Т. 7 типів жіночих образів сучасної української літератури: у чому сила, сестро? *Повага: веб-сайт*. 2017. URL: <https://povaha.org.ua/7-typiv-zhinochyh-obraziv-suchasnoji-ukrajinskoji-literatury-u-chomu-syla-sestro/>
2. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття: монографія. Київ, Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 156 с.
3. Філоненко С. Масова література в Україні: дискурс / гендер / жанр: монографія. Донецьк: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, ЛАНДОН-XXI, 2011. 430 с.
4. Філоненко С. Новий тип героїні української жіночої прози 90-х років ХХ століття: проблема самореалізації жінки через творчість. *Сучасний погляд на літературу*. 2006. Вип. 10. С. 239–250.
5. Філоненко С. Феномен жіночої прози в українській літературі. *Українська мова та література*. 2008. № 22–24. С. 59–60.
6. Шульга О. Типи жіночих образів в українській романістиці про козацтво: канони, модифікація, еволюція: автореферат дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Бердянський державний педагогічний університет. Бердянськ, 2021. 19 с.
7. The woman warrior (American Literature – 1860 to Present). *Vocab, Definition, Explanations. Fiveable. Focused study guides for every class. Fiveable*. URL: <https://library.fiveable.me/key-terms/american-literature-since-1860/the-woman-warrior>

REFERENCE

1. Trofymenko T. 7 typiv zhinochykh obraziv suchasnoi ukrainskoi literatury: u chomu syla, sestro? *Povaha: veb-sait*. 2017. URL: <https://povaha.org.ua/7-typiv-zhinochykh-obraziv-suchasnoji-ukrajinskoji-literatury-u-chomu-syla-sestro/>
2. Filonenko S. Kontseptsiiia osobystosti zhinky v ukrainskii zhinochii prozi 90-kh rokiv KhKh stolittia: monohrafiia. Kyiv, Nizhyn: TOV «Vydavnytstvo «Aspekt-Polihrاف», 2006. 156 s.
3. Filonenko S. Masova literatura v Ukraini: dyskurs / gender / zhanr: monohrafiia. Donetsk: Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Ternopil'skyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka, LANDON-XXI, 2011. 430 c.
4. Filonenko S. Novyi typ heroini ukrainskoi zhinochoi prozy 90-kh rokiv KhKh stolittia: problema samorealizatsii zhinky cherez tvorchist. *Suchasnyi pohliad na literaturu*. 2006. Vyp. 10. S. 239–250.
5. Filonenko S. Fenomen zhinochoi prozy v ukrainskii literaturi. *Ukrainska mova ta literatura*. 2008. № 22–24. S. 59–60.
6. Shulha O. Typy zhinochykh obraziv v ukrainskii romanistytsi pro kozatstvo: kanony, modyfikatsiia, evoliutsiia: avtoreferat dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01 / Berdianskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. Berdiansk, 2021. 19 s.
7. The woman warrior (American Literature – 1860 to Present). *Vocab, Definition, Explanations. Fiveable. Focused study guides for every class. Fiveable*. URL: <https://library.fiveable.me/key-terms/american-literature-since-1860/the-woman-warrior>